

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ
ПЕДАГОГІКИ
АПН
УКРАЇНИ

НАУКОВО-
МЕТОДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

4 / 2011

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 4, квітень 2011

Свідectво про реєстрацію

Серія KB № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук

М. С. Вашуленко, д-р пед. наук

С. А. Гальченко, канд. філол. наук

А. В. Градовський, д-р пед. наук

А. Б. Гуляк, д-р філол. наук

С. О. Жила, д-р пед. наук

В. О. Зайчук, канд. пед. наук

А. Й. Капська, д-р пед. наук

Л. І. Мацько, д-р філол. наук

В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук

В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук

П. І. Розвозчик, заслужений учитель України

Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук

А. Л. Ситченко, д-р пед. наук

О. В. Слоньовська, канд. філол. наук

В. І. Шуляр, канд. пед. наук,

заслужений учитель України

Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України

від 14.04.2010 р. №1-05/3

науково-методичний часопис

«Українська література

в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено Вченою радою

Інституту педагогіки НАПН України

Протокол № 3 від 24 березня 2011 р.

За підтримки видавництва

«Антросвіт»

481—37—70

04053, Київ-53,

вул. Артема, 52-Д

Редакція журналу

«Українська література

в загальноосвітній школі»

ЗМІСТ

Літературознавство і школа

Єременко О., Кобилякова Г. Фемінні моделі

гендерної ідентифікації в романах Василя Слагчука. 2

Зінченко Н., Шкарупа А. Народні перекази та звичаї як основа

фольклорно-етнографічних нарисів А.П. Свидницького. 5

Фахові проблеми

Лазаренко І. Розвиток методичної думки

про формування учнівських умінь аналізувати художній твір. 7

Романишина Н. Формування теоретичних і практичних

жанрових умінь розпізнавання оповідання-портрета. 11

Сучасний урок літератури: методика і досвід

Сорокіна Л. Марко Вовчок — "кроткий пророк". Урок-портрет. ... 16

Коваленко Л. "Нерівня душ — це гірше, ніж майна!".

Урок-дослідження. 20

Ситченко А. Система уроків з вивчення повісті Віктора Близнеця

"Звук павутинки". 23

Грабовська С. Пісенна творчість Андрія Малишка.

Урок з вивчення поезії "Пісня про рушник". 27

Профільне навчання

Паламар С. Методика вивчення сонетів Д. Павличка

в спецкурсі "Сонет в історії української і світової літератури". ... 29

Факультатив

Логвіненко Н. Становлення української фантастичної прози. ... 31

Радимо прочитати

Голобородько Я. Вітражі спогадів і документів. 37

Духовна спадщина

Ярошенко Р. Жанрово-композиційні особливості псалмів

та їх лінгвістичний аналіз. 38

Кислашко О. М. Козачинський і Г. Кониський

про духовно-моральне виховання. 41

Позакласна робота

Климова А., Шевченко А. "Заворожи мені, волхве..."

Літературна конференція-презентація книги В. Мельниченка

"Шевченківська Москва". 44

Грабовська С. Кому щастя служити, той ніколи не тужить.

Сценарій родинного свята для учнів 7—9 класів. 45

Рецензія

Набока М. До витоків духовності українців Румунії. 47

Індекс видання 22410

Формат 60х84/8. Ум. друк. арк. 7.5. Зам. 4136.

Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»

м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2011

Жанрово-композиційні особливості псалмів та їх лінгвістичний аналіз

Роман Ярошенко,

здобувач кафедри

літературознавства і журналістики

Національного університету "Острозька академія"

Івано-Франківськ

У статті досліджуються лінгвістичні функції та композиційні засоби переспіву псалмів, за рахунок чого витворюється структурований образ псалма на різножанровій літературній площині, що утворює його неповторну самобутність та незамінне практичне використання. Автор робить ґрунтовний аналіз та наукову розвідку природної неповторності жанру псалма, проглядаючи його сакраментальність. Він висвітлює історіософський погляд, особливо акцентує на розвиток псалма на східнослов'янському просторі.

Ключові слова: псалом, жанр, лінгвістика, поезія, переклад.

Аналізуючи структуру та зміст псалмів, неможливо оминати увагою їх сакраментальний літературний характер та мовні відмінності, що накопичувалися протягом багатьох століть. Саме це послугує метою даної статті. Псалми переспівувалися різними народами, через що їхня природа несе ґрунтовний лінгвістичний науковий багаж. Актуальність статті зумовлена потребою літературного історіософського переосмислення, опертого на тенденції жанрового розвитку псалма.

Найулюбленішою старозавітною книгою був Псалтир, його читали, співали, з нього навчалися грамоти та, навіть, ворожили, про що свідчать найдавніші списки Псалтиря, які датуються XI століттям. Популярними також на той час були Четвероевангелія та Апостоли, проте найдавнішими Євангеліями були: Архангельське, Мстиславове, Турівське, Галицьке, які належать до XI—XII століть, а найдавніші Апостоли — з 1195 і 1220 років [9, с.386].

Відмінності між псалмами, піснями, гімнами та одами визначити досить важко, тому що і за змістом, і за формою вони бувають дуже подібними, а водночас є виразом молитовного духу. Окрім Псалтиря, вживаються у побуті церковні піснеспіви, до яких належать: стихири, тропарі, канони, акафісти та інші молитви, що вміщені в молитовниках і службениках. Апостол Павло в Посланні до ефесян зазначає: "Проказуйте між собою вголос псалми й гимни та духовні пісні, співайте та прославляйте у серцях ваших Господа" (Еф. 5, 19).

Повне зібрання біблійних книг, призначених для українських та білоруських земель, надрукував у 1517-1519 рр. Францішек Скорина, а на основі Біблії Ф. Скорини Лука з Тернополя створив свій біблійний кодекс (1569р.). Книга Псалмів є найбільшою поетичною книгою Старого Завіту, тому через їхні тексти випадає розглянути особливості старовірської поезії [6, с.259].

Щоб зрозуміти стиль написання і важливість жанру псалмів, необхідно простежити риси написання старозавітних образів, жанрів, особливо поетичних. Такі особливості стосуються й інших книг Біблії, де трапляються елементи поезії. Зрештою, усі дидактичні книги в тій чи іншій мірі містять фрагменти поетичного характеру. Книга Псалмів, Книга Йова і Книга Приповідок

мають навіть спеціальну систему наголосів, які впровадили масорети. Поетичний характер біблійного тексту не визначається виїмково римою, як це має місце, наприклад, в українській поезії. Найважливішими характеристиками, які відрізняють старовірську поезію від прози, є паралелізм елементів і специфічна будова вірша. Є ще ряд інших особливостей, які в меншій мірі визначають поетичний характер тексту [4, с.163].

Важливою рисою у старозавітній поезії є паралелізми, які здавна присутні у поетичних книгах Старого Завіту явно, а особливо у псалмах, які несуть науково-повчальний характер. Та навіть у Новому Завіті Ісус у своїх притчах часто цитує поетичні книги. Ці паралелізми можуть поєднувати два Завіти Старий і Новий, наприклад, псалом Давида (Старий Завіт) і хвалу Пречистій Діві Марії Господу (Новий Завіт). Можемо зіставити:

Старий Завіт: Пс.1,3: "Він — мов те дерево, посаджене понад потоками водними, що плід свій дає у свою пору й що лист його не в'яне, і все, що чинить він, йому вдається" і Новий Завіт: Лк.1,51: "Він виявив потугу рамени свого, розвіяв гордих у задумах їхніх сердець".

Йдеться про стилістичний прийом, коли два (найчастіше) або більше віршів повторюють подібну або ту саму думку за допомогою різних виразів. Паралелізм буває синонімічний, наприклад:

Пс. 6,2-3: "Не докоряй мені, о Господи, в твоєму гніві і не карай мене в твоїм обуренні. Помилуй мене, Господи, бо охляв я, вилікуй мене, бо трясуться кості в мене..."

або антитетичний, наприклад:

Пс. 1,6: "Бо про путь праведників Господь дбає, а путь безбожників пропаде" [8, с.248].

Хоча деякі науковці вирізняють також так званий синтетичний паралелізм, коли окремі елементи не просто повторюють один одного, а доповнюють і збагачують головну думку, наприклад:

Пс. 1,3: "Він — мов те дерево, посаджене понад потоками водними, що плід свій дає у свою пору й що лист його не в'яне, і все, що чинить він, йому вдається"

і Лк. 1,51: "Він виявив потугу рамени свого, розвіяв гордих у задумах їхніх сердець".

Часом дуже великі фрагменти тексту збудовані як суцільні паралелізми. Наприклад, весь Пс. 114, він не містить нічого іншого, як ряд синонімічних паралелізмів. Однією з найцікавіших форм паралелізму є хіазм. Термін походить від грецької літери Х. Члени двох частин виразу стоять у зворотному порядку на кшталт цієї літери, як це має місце, наприклад, у

Пс. 2,5: "Тоді то до них говорить у своїм гніві, у своїм обуренні їх бентежить..." [13, с.418].

Цю цитату можна порівняти із Пс. 67, 2-4. 7-8: "Нехай Бог змилосердиться над нами і благословить нас; нехай засяє лице його над нами, щоб знали на землі його дорогу, між усіма народами його спасіння",

"Земля дала урожай свій, Бог благословив нас, Бог наш. Хай Бог благословить нас і хай краї землі його бояться!" або із

Книгою Приповідок 9, 10-11: "Початок мудрості — острах Господній; спізнання Всесвятого — розум. Бо мною продовжиться вік твій, роки життя твого причиняться".

Тоді до них говорить (А) у своїм гніві (В).

В своїм обуренні (В') їх бентежить (А').

Важливе місце у старовірській літературній спадщині займає метрична будова вірша [13, с.419]. Класична грецька і латинська поезія будувалася на повторюваній схемі, в якій чергувалися в певному порядку довгі і короткі склади. Метрична система старовірської поезії базувалася на чергуванні наголошених і ненаголошених складів. Найчастіше трапляються випадки, де базовий елемент поетичного твору складається з двох членів, в кожному з яких по три або по два наголошених склади. Є й інші, складніші схеми, але проблема полягає в тому, що в одному творі можна зустріти багато різних метричних схем, так що дослідники не дійшли згоди щодо загальних принципів метричної будови старовірської поезії.

У старовірській літературі існував часто виражений поділ на строфи. При невизначеності метричної будови вірша, важко також говорити про поділ на строфи. Адже строфи — це послідовність елементів вірша з однаковою метричною структурою. Проте існують певні критерії, за якими псалом натурально можна поділити на частини.

При наявній ряд поетичних творів, у яких кожна чергова секція починається з чергової літери алфавіту — так звані акровірші. Такі "строфи" можуть мати розмір:

піввірша (Пс. 111)

вірша (Пс. 25)

що другого вірша (Пс. 9)

або навіть кожного восьмого вірша (Пс. 119) [8, с.252].

Псалом може ділитися на строфи також за допомогою рефрену, що повторюється. Це чітко помітно при аналізі 42 псалма:

Пс. 42,6-12: "Чом побиваєшся, душе моя, і тривожишся у мені? Надійся на Бога, бо я ще буду його прославляти, Спасителя обличчя мого і мого Бога.

Чому пригноблена, душе моя, і тривожишся у мені? Надійся на Бога, бо знову прославлятиму його, Спасителя обличчя мого та мого Бога".

Також псалом може ділитися за допомогою спеціальних технічних термінів, значення яких не завжди відоме. Так, наприклад, часто повторюється слово "selah", яке перекладають як "пауза", вважаючи, що воно не належить до самого тексту псалма, а є поясненням того, як його правильно рецитувати.

Роблячи аналіз різноманітних переспівів псалмів,

необхідно відзначити, що практично завжди стають явними помітними художні прийоми, через які творці підсилювали відчуття меланхолійності. Це особливо помітно, коли утворюється пом'якшення чи то упускання кінцівки із оригіналу. Через це у переспіві чітко проглядається своя модельна жанрова специфіка, яка наповнена елегійним потенціалом, про що говорить живий текст даного псалма. Семантичне двопланове поле псалмів свідчить про паралельну жанрову природу тексту [14, с.89]. Тобто за рахунок гучних закликів у поєднанні з елегійним спрямуванням витворювалось органічне поєднання, яке було помітне і наприкінці, де було явне заохочення до боротьби із ворогами, що спрямовувало текст вже більше до оди, і на початку, де елегійний вступ виражався скорбними фразами.

Саме так автор псалма залучав різноманітну специфіку до свого псалма, що надавало неповторності та, звісно, у своєму часі підіймало дух народу. Явним прикладом може виступити псалом 50, де псалмопівець Давид водночас просить прощення за свої гріхи: "Бо беззаконня моє я знаю і гріх мій передо мною є завжди", визнає, що у гріхах народився й жив: "...й у гріхах породила мене мати моя...", що саме й надає покайального жалісного елегійного вступу: "Помилуй мене, Боже, по великій милості Твоїй і по множеству щедрот Твоїх очисти беззаконня моє...", та потім жвавий кульмінаційний момент, який надає іншого жанрового забарвлення: "...і нехай здіймуться стіни ерусалимські". М. Дмитрієв, зм'якшую кінцівку псалма, втікає від спогадів про прокляття та переміною останні стихи, пригадує, що Суд Божий близько, роблячи звернення до тих, що проживають у Вавилоні [7, с.69].

У варіанті І. Франка 136 псалом завершується упущенням з оригіналу кардинального рішення, яке уклав старозавітний псалмопівець — повбивати немовлят об скелю, хоча й зумовлений гострим кличем, зверненням до дівчиць, що проживали у Вавилоні, словами: "Найстрашніша клятва — полюбити раба!" [12, с.92]. Очевидно, для великого генія така позиція була зажорстка, щоб осмислити та проспівати своїм серцем оригінальний варіант, тому вдався до певної інтерпретації, і, на нашу думку, зробив дедалі краще рідного тексту. Стає помітним, що саме таким чином інтерпретатори часто любили приховувати кінцівку псалма, яка здебільшого була жорстка, а натомість виводили та висвітлювали найперше ті моменти, які були на початку притіненими, що і надає псалмам жанрової неповторності та відмінності від оригінального тексту.

Загалом Псалтир — твір колективного складання, ставши однією з священних книг, був підданий єдиній редакції. Вживався як богослужбна книга [11, с.12], а згодом почав використовуватися постійно при храмовій службі. У наш час у Церкві Псалтир читається на кожному ранковому і вечірньому богослужінні.

Найдавніші відомі списки Псалтиря за часів Київської України-Русі датуються XI століттям. Ця псалмова традиція тривала аж до XIX століття. У життєвській практиці Псалтир читали над хворими на важкі чи психічні хвороби [9, с.390]. За Псалтирем гадали — сліди цього звичаю фіксуємо ще в часи Київської Русі-України, списки так званого Гадательного Псалтиря маємо також із XI століття [6, с.72]. Зважаючи на те, що сам переспів завжди знаходився у певній взаємодії із текстом Книги Псалмів та її традицією, мова, лексика, стиль переспіву повинні обов'язково відповідати суті першоджерела, його пафосу, тональності.

На переломі XV-XVI століть помічаємо приплив у перекладні тексти Псалтиря живою українською мовою — їх наближали до розуміння народу. Не дивно, що

серед перших українських стародруків Швайпольда Фіоля, українського першодрукаря, бачимо і "Псалтир" (1491), "Часослов" та "Восьмигласник" — книги, як ми говорили, призначені для шкільного навчання і для церковних богослужінь [10, с.29].

Вагомим внеском у розвиток псалмотворення та поширення його на слов'янських теренах став "Псалтир", виданий 1517 року білоруським першодрукарем Францішком Скориною, який призначав Псалтир і для шкільного використання "Дітям малим початок усякої доброї науки". Автор убачає, щоб тексти Псалтиря співали, читали й проказували з пам'яті. Базою його збірника псалмів були східнослов'янські списки Псалтиря XV — початку XVI ст. Скорина в історії псалмовеології був визначним подвижником, оскільки поділив псалми на "стихи" і розклав на "Катизми" та "Слава Отцю...", тобто розділив на окремі підрозділи, після яких тричі читається "Алилуя" [9, с.390]. Його Псалтир поширювався не лише на білоруських, але й на українських землях, зокрема існує копія з 1543 року, яка виготовлена Патреном, де у мові цієї пам'ятки знаходимо українські елементи.

Незаперечним важелем відзначився й Іван Федорович, який видав у Заблудові Псалтир разом із Часословом 1569 року в Острозі. А вже у XVII — XVIII століттях Псалтир перевидають досить часто, оскільки в ньому виявилася досить велика необхідність для шкіл та самих церковних богослужінь [10, с.31].

Християнський богослов Іван Золотоустий запровадив традицію, яка вміщувала поруч із Псалтирем ще й короткі тлумачення текстів псалмів. Згодом такий збірник псалмів отримав назву Тлумачного або Толкового Псалтиря [15, с.128]. Також після започаткування практики трансформування псалмів у вірші українські поети зробили величезний поштовх у розробці інваріантів жанрової модифікації псалмів. Зберігся чи не один із перших віршовий переспів 42-го псалма, що постав на українській мові. Його пам'ятку можна зустріти у книзі Житомирського міського суду.

Характерним кроком для міжнародного співробітництва виступив 1680-го року Симеон Полоцький, який опираючись на базу свого польського попередника Яна Кохановського, видав "Римотворну Псалтирю" [10, с.31]. Тенденції до перекладу цілої Книги псалмів віршованою формою поклалися на Пантелеймона Куліша, який в XIX столітті здійснив перший повний переспів псалмів віршами. Оригінальним витвором свого часу виступив П.Тичина із своїм "Псалом залізу" [14, с.91]. Помітними шедеврами перевіршовування декотрих псалмів виступили В. Александров, С. Руданський, Я. Щоголів, П. Гулак-Артемівський, Леся Українка, І. Франко та ін.

Отже, розглядаючи жанрово-композиційні риси старозавітної поезії та підсумовуючи вагомі згадки генезису псалма, його перекладу та преспіву, моделюється оригінальна специфіка, зумовлена сегментацією мети та літературного призначення.

Література

1. Агеева В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія / В. Агеева. — К.: Либідь, 1999. — 264с.
2. Альбов М. Об апокрифических евангелиях / В. Альбов // Христианское чтение. — Санкт-Петербург. — 1872. — Часть вторая. — С. 303—334; 431—474; 622—659.
3. Антофійчук В., Бабич О. Своєрідність інтерпретації біблійного матеріалу в літературі Київської Русі / В. Антофійчук, О. Бабич // Матеріали наукової конференції викладачів, співробітників та студентів, присвяченої 120-річчю заснуванню Чернівецького університету (4—6 травня 1995 р.). — Т. 1: Гуманітарні науки. — Кн. 1. — Чернівці: Рута, 1995. — С. 64.
4. Бабич Н. Проблеми терміновживання і термінотворення в сучасному конфесійному стилі / Н. Бабич // Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. — Львів, 1998. — С. 161—169.
5. Бетко І. Біблійні мотиви творчості Лесі Українки в європейському контексті / І. Бетко // Українська література в системі літератур Європи і Америки (XIX — XXст.). — К.: Заповіт, 1997. — С. 136—151.
6. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космологічні українські народні погляди та вірування / Г. Булашев. — К.: Довіра, 1992. — 414 с.
7. Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Святого Письма на українську мову 19—20-вв. / О. Горбач. — Мюнхен, 1983. — Ч.13. С.29—98.
8. Джирланда А. Ключ до Біблії: Старий Завіт \ Пер. з італ. П. Смука / А. Джирланда. — Львів: Свічадо, 2006. — С. 243—254.
9. Єфремов С. Історія українського письменства / С.Єфремов. — К., 1995. — С. 385—392.
10. Жукалюк І., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою / І. Жукалюк, Д. Степовик. — Київ: УБТ, 2003.
11. Ковалів П. Молитовник, службник: Пам'ятка XIV ст. / П.Ковалів. — Нью-Йорк, 1960. — С. 12—21.
12. Ласло-Куцюк М. Оригінальність українських обробок псалмів // Ласло-Куцюк М. Велика Традиція / М. Ласло-Куцюк. — Бухарест: Критеріон, 1979. — С. 61 — 95.
13. Мень А. Исагогика: курс по изучению Священного писания: Ветхий Завет / А. Мень. — Москва: Фонд имени Александра Меня, 2000. — С. 407 — 422.
14. Нямцу А., Руснак И. Рекомендации к изучению традиционных сюжетов и образов в историко-литературных курсах (для студентов филологических факультетов всех форм обучения) / А. Нямцу, И. Руснак. — Черновцы: Черновицкий университет, 1987. — 111 с.
15. Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста Архиепископа Константинопольского. Толкование на псалмы. — Том V. Кн. 1. — Ульяновск, 2001. — 185 с.

Роман Ярошенко. Жанрово-композиционные особенности псалмов и их лингвистический анализ

В статье рассматривается лингвистически-композиционное развитие псалма, структурированный на разнотипный литературной плоскости, образующей его неповторимую самобытность и незаменимое практическое использование. Автор прибегает к синтезированию и исследованию природной неповторимости жанра псалма, просматривая его сакраментальность. Он освещает историософский взгляд, особенно акцентирует на развитие псалма на восточнославянском пространстве.

Ключевые слова: псалом, жанр, лингвистика, поэзия, перевод.

The article deals with linguistic development of composite psalm is divided into various genres of literature plane that creates its unique identity and essential practical use. By resorting to the study of natural and synthesize unique genre of psalm sacramentalist browsing it. He highlights the philosophical view, particularly focuses on the development of this psalm to the eastern area.

Keywords: hymn, genre, linguistics, poetry, translation.